

10 bud for å oppnå et anstendig nivå på det nasjonale privatarkivarbeidet

*Av Arne Skivenes
Byarkivar i Bergen*

Arkivråd har bedt om en ”arkivpolitisk artikkel” om situasjonen i privatarkivarbeidet, med fokus på hva som har skjedd de siste 10 årene. Og det er jo en god del. Men gjennom arbeidet med artikkelen og gjensyn med forutsetninger og forventninger ble det egentlig tydeligere for meg hva som ikke er skjedd. Og hvor viktige akkurat disse tingene er. Derfor denne vinklingen.

Tittelen innebærer at vi ikke har et anstendig nivå på dette feltet. Til tross for utmerket arbeid fra en rekke aktører både sentralt og lokalt.

Det som mangler er en nasjonal politikk for området, som blir fulgt opp med handling og ressurser. Det som mangler er tiltak som monner – altså omfang. Det som mangler er tiltak som tar utgangspunkt i basisbehovene – altså riktig prioritering. Det som mangler er et departement som følger opp sine egne løfter – altså seriøsitet.

Det er nødvendig at noen endelig sier til Kulturdepartementet: Dette holder ikke!

Vel, nå er det gjort.

1. Privatarkiver må likestilles med offentlige arkiver – i praksis

Allerede ABM-meldingen fra 1999 tok dette opp, og brukte nesten 2 sider på å gå gjennom problemstillingen (kap. 4.3.5.). Det ga meg en underlig følelse å lese dette igjen nå. Det er mye lovgransking, mye beskrivelse av tilstanden før og nå, mange forbehold og egentlig påfallende liten entusiasme. Men rett skal være rett, til slutt ender en ut med følgende ”For også å få til ei naudsynt styrking av omfanget av dette arbeidet vil departementet skipa til ei statleg støtteordning for vern og formidling av privatarkiv” (s.33).

Dette er nå 6 år siden, og fremdeles lar støtteordningen vente på seg. Jeg kjenner ikke til at det foregår noen aktivitet rundt dette fra departementets side, til tross for at departementet ga seg selv 5 år på tildele arkivfeltet 62 mill friske kroner. Det var nok ikke mange av disse som var tiltenkt privatarkivarbeidet, og av de få signaler som kommer kan det tyde på at den nevnte tilskuddsordningen neppe vil overstige et par-tre millioner.

Egentlig er det underlig at det ikke har reist seg en proteststorm mot dette. Vi er jo regelrett holdt for narr. De smulene vi var tiltenkt ligger og tørker i brødsuffen. I mellomtiden går viktige arkiver tapt. Men arkivfolk er tålmodige mennesker ...

Nå er ikke alt helt svart likevel. Det drives mye nyttig arbeid på feltet både fra Riksarkivaren og ute i arkivlandskapet. Men det gledeligste på dette feltet er etter min mening at Det Norske Misjonsselskaps arkiv ved Misjonshøgskolen i Stavanger får 0,5 mill i driftstilskudd i revidert Nasjonalbudsjett fra 2005. Jeg vet det er enkelte som flirer skjært av at en kirkevennlig kulturminister her har kunnet støtte et hjertebarn, men dette er presedensmessig det viktigste som har skjedd siden Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek fikk statlig driftsstøtte i 1972.

Det bør nå være en del dører som i praksis er låst opp (men hvis ingen banker på, vil de fortsette å forbli lukket...)

Kan vi våge å håpe på at en rød-grønn kulturminister våger å smelle privatarkivdøren på vidt gap, og dermed gjøre noe som monner?

2. Arkiv må sidestilles med museer mht til finansiering og ressurser

Den kunstige forskjellsbehandlingen mellom museumsarbeid og arkivarbeid må opphøre. Staten må innse at det går mange veier til fortiden, og veien gjennom skriftlige kilder er ikke mindre viktig enn veien gjennom bygninger, utgravninger og gjenstander. Det bare virker slik når en leser statsbudsjettet.

Dette er også et felt som er omtalt i ABM-meldingen, med relativt tydelige signaler om utjevning. Det er til og med etablert et eget organ, ABM-utvikling, til å håndtere hele sektoren under ett. Da skulle en kanskje ha lov til å vente noen følbare resultater ute i felten? Jeg synes det, etter såpass lang tid. Men snakker vi økonomi og budsjettstruktur, er alt ved det gamle. Alle de gamle budsjettsærpostene for museer finnes der fremdeles. Er en ny, likeverdig struktur for støtte under utvikling? I så fall er dette godt skjult. Driftstilskuddene går i all hovedsak til museer, det er ingen planer om slikt for arkiver. Tilskuddene til kulturbygg er ikke åpen for arkiver (jada, jeg har forsøkt å tilskudd til de nye publikums- og utstillingslokalene til Bergen Byarkiv).

Ikke bare er alt ved det gamle, men det er ingen tegn til at det en gang tenkes på noen endring av dette.

3. Det må settes inn spesielle tiltak for sikring av bedriftsarkiver

Offisiell privatarkivstrategi dreier seg fremdeles om organisasjons- og personarkiver. Bedriftsarkivene er med få unntak overlatt til seg selv. Dette er en strategi for å la de fleste bedriftsarkiv gå tapt.

ABM-meldingen nevner den spesielle utfordringen mht bedriftsarkiv, nevner til og med Ervervsarkivet i Danmark, men foreslår ingen tiltak.. Likevel skal sies at Kulturrådet har funnet plass til å støtte flere tiltak for å redde bedriftsarkiv. Andre, for eksempel Statsarkivet i Stavanger har vært flinke til å få bedrifter til å gå inn med egne ressurser for å sikre arkivene.

Men nasjonale tiltak som monner i nasjonal sammenheng lar vente på seg. Det er ikke engang etablert en pott med øremerkede prosjektmidler for å sikre bedriftsarkiver, noe som burde vært et opplagt minimum.

4. Hovedvekten må legges på drift –prosjektstøtte er ekstrastøtte

Arkiv er en virksomhet som er avhengig av kontinuitet. Det er faktisk vanskelig å tenke seg noen oppgave som er mer avhengig av vedvarende innsats enn nettopp arkiv.

Likevel ser vi at den beskjedne innsatsen som blir privatarkivarbeidet til del i all hovedsak skjer i form av en heseblesende kortsiktighet - prosjektstøtte. Ethvert forsøk på å ta dette opp

til drøfting blir bare møtt med at det er utenkelig å forestille seg en driftsbasert støtteordning nå.

Det er ikke noe galt med prosjektstøtte i og for seg. Det er et viktig insentiv, spesielt for å fremme utvikling på områder som bør prioriteres. Det som blir galt er når prosjektstøtte er **enerådende** som offentlig støtteordning over en lang årrekke. Over tid påvirker dette både arbeidsmåter og resultater på en uheldig måte.

I tillegg til de tilsiktede gode resultatene begynner også en del andre mønstre å tre tydelig frem:

Arkivinstitusjoner prioriterer sin innsats på de områder der de sparsomme tilskuddsmidlene til enhver tid finnes, fremfor å prioritere utfra egne behovsvurderinger av de konkrete problemer som skal løses. I stedet for å tenke: Hva trenger vi å gjøre?, ledes vi til å tenke: Hva er det mulig å få penger til? Hva vil ”de” ha i år? Se mer om dette nedenfor. Jeg er overbevist om at skadevirkningene av dette er betydelige.

Det er ofte vanskelig å få avsluttet prosjekter på en ordnet måte med de sparsomme tildelingene som kommer. Ingen liker å snakke om det, men det ligger en røys av uavsluttede prosjekter rundt omkring i det norske arkivlandskapet. Hvem skal få dem gjort ferdig, og hvem skal betale det?

Bestandskunnskap er av grunnleggende viktighet i en arkivinstitusjon: Hva slags materiale er det vi har? Hva slags informasjon? Hvordan finner vi lettest frem? Hvilke spørsmål er det vi har svarene til? Den overlegent beste måten å skaffe seg slik kunnskap er gjennom å ordne arkiv. Og gjennom faglige diskusjoner med andre som har ordnet arkiv. Problemet er at ved mange arkivinstitusjoner utføres det meste av ordningsarbeidet, spesielt mht privatarkiver, av oppdragspersonale lønnet med prosjektmidler. Forskjellen på informasjon og kunnskap er at kunnskapen går på to bein. Og når prosjektperioden er over, går den sin vei.

Prosjektmakeriet er ikke bare noe som praktiseres overfor arkivfeltet. Det er en gjengs metode i store deler av kulturlivet. Det er på tide å gjøre en gjennomgripende utredning om de mangesidige virkningene av denne innsatsen: Får vi de resultatene vi ønsker oss? Hva slags tilleggsvirkninger får vi, positive og negative? Hvordan kan vi fremme kontinuitet, hva gjør vi for å hindre kompetanseflukten?

5. Hovedvekten må legges på bevaring – ikke formidling

En forholdsvis liten del av det bevaringsverdige privatarkivtilfanget i Norge er sikret i en arkivinstitusjon. Av det som er sikret er det en begrenset del som er ordnet, katalogisert og egentlig tilgjengelig for publikum. Dette har selvfølgelig med ressursituasjonen å gjøre. Mye av tilfanget skyldes rene redningsaksjoner, der materialet er tatt imot, selv om man vet man ikke kan gjøre mye med det uten ekstra støtte.

Det er de færreste norske arkivinstitusjoner som kan ordne og tilrettelegge slikt privatarkivmateriale gjennom egne ressurser. I enkelte tilfeller kan man få arkivskaper til å finansiere ordningsarbeid. I enkelte tilfeller kan en få støtte til ordningsprosjekter gjennom fonds eller gjennom Kulturrådet. ABM-utvikling har i stor grad definert bevaring og ordning

som en del av institusjonens regulære oppgaver, og dermed ikke berettiget til prosjektstøtte. Og prosjektstøtte er som vi har sett det eneste som gis – til arkivinstitusjoner.

Men ordning og bevaring er ikke en prioritet i overordnet arkivpolitikk nå. Selv om Riksarkivaren helt korrekt peker på at bevaringsoppgavene nå er større enn formidlingsoppgavene. Det er bemerkelsesverdig å se hvor mye trykk det er på å få institusjonene til å konsentrere seg om formidlingsprosjekter, når vi vet hvor ille situasjonen på bevaringsfeltet er.

Vi presses til å lage oppfinnsomme og artige presentasjoner, mens det vi kanskje burde gjøre er å sørge for at de store bedriftsarkivene ikke forsvinner for godt. En gjennomgående tendens nå er at store bevarings- og ordningsrettede prosjekter av bedriftsarkiver og lignende må vente. Det er ingen vits å søke, alle vet at de får avslag.

Egentlig er dette en uhyrlighet. Det blir som å tapetsere veggene før grunnmuren er ferdig lagt. Staten krever innhøsting før såkornet er kommet i jorden.

Det er foruroligende å se en stat som har bidratt så lite på privatarkivfeltet å nekte støtte til de store og avgjørende bevaringsoppgavene for å få de fattige arkivinstitusjonene til konkurrere om noen usle formidlingskroner slik at de iallfall kan utføre noe arbeid på privatarkivfeltet.

6. Hovedvekten må legges på produksjon – ikke utvikling og nyvinning

Dette poenget er nær beslektet med det foregående. Det er helt nødvendig å støtte utvikling og pilotprosjekter. Hadde en hatt en god driftsstøtteordning, kunne en kanskje gjort prosjektstøtte avhengig av graden av nyvinning. Men når prosjektstøtte er den **eneste** støtte som gis, blir det feil å kreve at dette trekket skal være tilstede for at støtte skal innvilges.

Det er store mengder bedrifts- og organisasjonsarkiver i dette landet som må reddes, ordnes, beskrives og tilrettelegges for bruk. Den vitenskapelige og samfunnsmessige nytten av disse arkivene er det kriteriet det burde legges vekt på. I mange tilfeller er dette tilstrekkelig. Det skulle være unødvendig å måtte finne nye metoder for å få støtte til et ordningsprosjekt.

ABM-utvikling er opprettet for å fremme utvikling på bl.a. arkivområdet. Da må en vente at de midlene organet disponerer prioriteres til utviklingstiltak. Det er jo logisk. Men da skulle en vente at mer ordinær støtte ble kanalisert andre steder fra. Men så skjer ikke. Og så får en jo i tillegg det pussige faktum at når det gjelder bibliotek og museum, administrerer ABM-u alle de gamle støtteordningene, som ikke trenger å være spesielt utviklingsrettede. Konklusjonen må bli at så lenge ABM-utvikling ikke disponerer noe driftsrelatert eller produksjonsrelatert til arkivsektoren, fremstår det sterke utviklingskravet for prosjektmidlene som urettmessig.

Etter hvert er det gått lang nok tid til at en kan spørre: Hvordan gikk det med de gode ”driftspregede” prosjektene som fikk avslag? Ble arkivene sikret på annen måte, gikk de tapt, eller er de fremdeles et kaos? Var all nyskapingen av varig verdi? Har noen regnet på kost-nytte-effekten i dette?

7. Bevaring av elektroniske privatarkiver må innarbeides i strategien.

Bevaring av elektroniske privatarkiver er det få som har erfaring med. De fleste har skygget unna. Noen av oss har tatt imot noen disketter og taper som vi håper å få gjort noe med en dag. Riksarkivet har begynt å tenke strategisk omkring dette. Det er skrevet et kapittel om emnet i privatarkivhåndboken, og det er bra. Det er prosjekter i gang både om arkitektenes digitale arkiver og mer generelt.

Rådene i privatarkivhåndboken behandler de elektroniske privatarkivene på samme måte som de offentlige, dvs. fokus er mye nåtids- og fremtidsrettet, og en går ut fra at en har med store systemer å gjøre. Dette innebærer også å knytte bevaringen av fremtidens elektroniske arkiver til arkivdanningen, og det er en riktig hovedstrategi..

Det er å håpe at det blir bygget opp et nettverk rundt Riksarkivets privatarkivavdeling, med nær tilknytning til det nettverket som er bygget opp omkring kommunale elektroniske arkiver. Gjensidig kunnskapsutveksling og støtte er avgjørende for å komme videre.

Et element som mangler er at man tar inn over seg at store deler av de elektroniske arkivene fra organisasjoner og mindre bedrifter består av disketter med enkle databaser, regnearkfiler og tekstbehandlingsdokumenter, ofte uten noen spesiell innbyrdes orden. For slikt materiale skyter strategiene i håndboken om å basere seg på arkivdanning etc langt over målet.

For det elektroniske privatarkivmaterialet har man paradoksalt nok en motsatt strategi enn for privatarkivfeltet generelt: Generelt har man en strategi som i hovedsak ikke tar hensyn til de store bedriftsarkivene. Elektronisk har man en strategi som kun tar hensyn til de store bedriftsarkivene.

8. Sterke regionale arkivinstitusjoner må til – innen få år. 2014 er for lenge.

Nysæterutvalgets innstilling kan vise seg å være den viktigste hendelsen på privatarkivområdet på lange tider. Dersom den blir virkeliggjort. Hvor ideen om ”sterke, regionale arkivinstitusjoner” – som også tar opp i seg statsarkivstrukturen – oppsto, kan i og for seg være det samme. Det interessante nå er at den opptrer med alle de tre statlige hovedaktørens velsignelse: departementet, ABM-utvikling og Riksarkivaren. Når så den nylig avholdte KAI-konferansen i Bergen (KAI = Kommunale Arkivinstitusjoner) også mottok den med begeistring, ser det ut til at vi har et omforent arkivfaglig miljø i dette spørsmålet. Selv om det nok er flere skjær i sjøen med innlagte minefelt, ser det ut til at vi kan unngå en tilsvarende strid som ble museene til del gjennom den såkalte konsolideringsprosessen.

Opprettelsen av regionale institusjoner vil legge ansvaret et entydig sted i hver region. Dette vil være en avgjørende utvikling fra det fragmenterte bildet vi ser i dag. Og utvalget er helt klar på at det regionale ansvaret er et ”totalarkiv”-ansvar, et ansvar for arkivbevaring uavhengig av forvaltningsnivå.

Utvalget legger opp til en finansieringsmodell der staten dekker 60% av arbeidet med kommunale og private arkiv, og kommunene og fylkeskommunene resten. En slik modell vil ha flere fortrinn: Den vil legge den nasjonale innsatsen på arkivområdet etter samme fordelingsnøkkel som for museumsarbeidet, og på en måte som er lett å kontrollere gjennom budsjettprosessen. Dette er et viktig rettferdskrav. Den vil sprøyte midler inn på arbeidsfeltet i

et omfang som gjør det mulig faktisk å utrette noe. Og den vil honorere innsatsen til de kommuner som har gjort noe på feltet, samtidig som den vil virke som et insentiv til å utløse midler fra kommuner som til nå har vært passive.

Ett av de få minus er tidshorizonten. Dersom vi skal tro kulturmeldingen må vi vente til 2014 før dette kan ventes å bli virkelighet. Med departemental tidsregning betyr dette tidligst i 2020. Det er klart at både 2020 og 2014 er for lenge å vente. Dette er et overmodent tiltak. Jeg frykter for at i 2014 er det for mange døde kyr, uten at gresset er blitt nevneverdig høyere.

9 Det må legges mer vekt på forvaltningsaspektet ved privatarkiver

Arkiv blir ofte presset inn i en bås, som kulturarv, som forvaltningsstøtte, som kultur, som informasjon osv. Spesielt uheldig er det at offentlige arkiver oftest betraktes som forvaltning, mens privatarkiver nesten utelukkende blir betraktet fra kultursynsvinkel. Resultatet blir at de virkelige verdiene ved arkiver blir utydelige, og noen ganger ikke lagt vekt på.

Det legges for liten vekt på at privatarkiver ofte inneholder vital samfunnsmessig dokumentasjon, ikke bare av kultur- eller forskningsinteresse, men for enkeltmennesker og lokalsamfunn.

Jeg tenker spesielt på arkivene etter arkitekter, ingeniører, byggmestere, rådgivende konsulenter av mange slag, leger, tannleger, velforeninger osv. Å begrense bevaringen til utvalg her, eller kun å prioritere ”gode” arkitekter og forkaste ferdighusprodusentene, er en grov bommert. Disse – og mange andre – arkiver inneholder dokumentasjon som folk trenger i sin hverdag.

På den ene siden har oppmerksomheten rundt barnehjemsbarn og deres situasjon fra 1950-tallet og oppover illustrert viktigheten av dette. ”Lignende” dokumentasjon er ikke godt nok, hver enkelt person og transaksjon må kunne dokumenteres, enten barnehjemmet har vært offentlig eller privat.

På den annen side har utsagn fra toneangivende aktører trukket i motsatt retning. ABM-meldingen tar til orde for ”eit etter måten strengt utvalgsprinsipp” i privatarkivarbeidet. I Riksarkivarens system for privatarkivbevaring følges dette opp på en måte som etter min mening fokuserer for sterkt på hva man ikke skal ta vare på. Det er for stor vektlegging på at det er mange ”make” arkiver ”der ute”, og at man ikke kan ta vare på alle sammen. Men å begrense seg til slike unyanserte utsagn er risikabelt. Det er mange kolonialhandlere, frisørsalonger, leger og kiosker som har produsert arkiv. Men vi er for det første nødt til å skille mellom arkivskapere som individualiserer sine kundeforhold og dem som ikke gjør det. Det hører vel til sjeldenhetene at en frisør dokumenterer hva hun gjør med sine kunder, men det er å håpe at legen gjør det. De fleste dagligvarebutikker vil ikke gjøre det, men hos en del tradisjonelle kolonialhandlere vil en kunne finne ut en del om forbruksmønstre ved å se på hvordan folk ”handler på bok”. Det samme kan gjenoppstå hos dem som benytter bestilling via internett og utkjøring av varer som konsept. Viktigheten av å kunne finne tilbake til et legebesøk er jo også av en annen viktighetsgrad – for ikke å snakke om en annen viktighetstype - enn at lørdagshandelen lar seg dokumentere. Muligheten av å kunne dokumentere individualiserte transaksjoner – og en gradering av viktigheten av slike - er momenter som pt mangler fra bevaringsdiskusjonene.

10 Arkivarbeidet må synliggjøres og alminneliggjøres

Arkiv er fremdeles noe som ikke angår størstedelen av befolkningen før de trenger noe derfra selv. Og da er det plutselig fryktelig viktig, og det kan nærme seg skandale dersom ting ikke kan finnes med en gang, eller dersom ikke ”alt er på data”.

Arkiv er i hovedsak usynlige. I motsetning til verneverdige hus, gravrøyser, store gjenstandssamlinger i museene og bibliotekenes åpne reoler. Om de forfaller eller har det bra er det ofte bare arkivarene som vet.

En stor del, kanskje de fleste, av våre brukere får svar pr brev, telefon eller epost. En del besøker våre lesesaler. Men selv der får de bare utlevert noen få arkivsaker. Arkivene i seg selv er usynlige. Poenget er at ikke engang for våre brukere er arkivets situasjon og egenart kjent. Våre mengdeproblemer, ordningsetterslep, registersituasjon, proveniensproblemer, manglende hjelpemidler, konserveringssituasjonen, ressursmangel, og mye annet, ingenting av dette er særlig kjent for våre brukere, og påvirker ikke deres forventninger til oss. Kjennskapet til disse tingene er heller ikke særlig godt kjent for våre overordnede, enten de befinner seg i kommuneledelser eller i departement. De som henfører arkiv til ”den immaterielle kulturarven” har neppe satt sine bein i et arkivmagasin.

Arkiv figurerer relativt sjelden i nyheter og omtrent aldri i offentlig debatt. Det er blitt noe bedring i dette i de siste årene. Men det er ennå langt igjen til arkivarer har den synlighet i kulturpolitikken som vi burde ha. Før vi oppnår den får vi heller ikke den oppmerksomhet fra politikere og byråkrater som denne saken trenger.

I siste instans er dette vårt eget ansvar. Skal vi ha noe håp om å virkeliggjøre våre fine vyer om sterke regionale institusjoner, mer ressurser til privatarkivarbeid, likebehandling med museer og biblioteker, etc., må vi selv på banen, ut på kronikkplassene, ut i avisspaltene, foran mikrofonen og TV-kameraene. Skal vi bli hørt, må vi si noe det er verd å høre på. Ingen gjør det for oss. Det er ingen vei utenom.